

PREHISTORIJSKE NASELBINE U OKOLICI ERDUTA.

U dravsko-dunavskoj nizini, Osijeku na istoku, tamo gdje mutna Drava uvire u hladni Dunav, uzdiže se do 100 m. nad morem maleno humlje, koje narod zove Almaškim i Erdutskim brdima. Ovaj kraj, osobito Erdutska brda, bio je naseljen već u drevno prehistorijsko doba. Držim, da neću pogriješiti, ako kažem, da je cio kraj od Sarvaša kod Osijeka pa do Vučedola kod Vukovara, a i dalje do Lovasa u Srijemu bio naseljen u mlađe kamenito doba i da su tadanji žitelji u tom kraju bili na istom kulturnom stepenu, što pokazuju do sada ondje nađene starine i što će bez sumnje budući nalazi još bolje utvrditi¹. Sudeći po prehistorijskim predmetima, nađenim u okolici Erduta, bila je tamo prehistorijska naselbina već u mlađe kamenito doba, a potrajala je i kroz brončanu, halštatsku i latensku periodu. Na vinorodnim humcima, koji se steru uz Dunav od drevne kule Erdutske, koju je sadanji gospodar, hrv.-slav.-dalm. ministar Ervin Cseh de Szentkatalna pretvorio u obiteljsku grobnicu, u kojoj počiva u miru božjem njegova plemenita supruga, poznata hrvatska patriotkinja gospođa Fanika pl. Cseh, rođena Adamović-Čepinska, pa do željezničkog prijevoza na Dunavu imade više prehistorijskih nalazišta: „Staro brdo“ (Ó hegy) ili kako ga narod još zove „Fratrovo brdo“, pak „Mali Varad“ i „Veliki Varad“, dok je u najnovije vrijeme na drugoj strani željezničke pruge prema Dalju obretna prehistorijska naselbina iz tučanoga doba na „Prkosu“. Već prije više godina, kada se je gradila željeznička pruga pokraj Erduta, našlo se je tamo više prehistorijskih žara, koje je građevno željezničko poduzetništvo darovalo arheološkom odjelu narodnoga muzeja i koje je S. Ljubić objelodanio.² Sve moje nastojanje, da saznam točno mjesto, gdje su ove žare iskopane, ostalo je do sada bez uspjeha.

U novije doba u Erdutu obretni predmeti nađeni su slučajno prigodom rigolovanja zemljišta za vinograde, pa kako se sam vlasnik Erduta zanima za starine, to su po njegovoj odredbi nađeni predmeti sakupljeni i u posebnoj zbirici pohranjeni, samo je žaliti, da nijesu zabilježeni potanji podaci o samom iskapanju, položaju predmeta u zemlji i t. d. Što nije učinjeno do sada, učinit će se sigurno u buduće, jer će se još nekoja zemljišta rigolovati, a nema sumnje, da će se i tamo naći starina, što pokazuju na površini nalazeće se rbine i ulomci posuda i

¹ Isporedi Dr. M. Hoernes Funde verschiedener Alterstufen aus dem westlichen Syrmien (Mittheilungen der prähist. Commission der kais. Akademie der Wissenschaften I. B. N. 5. Wien 1900.).

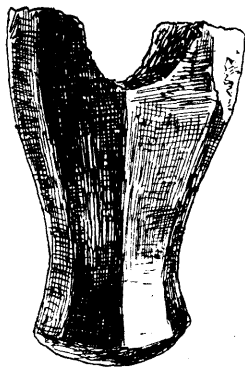
² Ljubić Popis predmeta iz predhist. dobe. Zagreb 1870. — Ljubić Popis ark. odj. n. z. muzeja. Odsjek I. sv. 1. str. 50.—52 tabla VI. Sada u muzejskom inventaru br. 1510.—1516.

kosti. Po pripovijedanju vlastelinskoga upravitelja g. Scheina sva je zemlja na spomenutim humcima u dubljini od 0·50—0·75 m. ispremiješana pepelom i ugljenom, pa je izvan svake sumnje, da je tamo bila velika naselbina, koja je svoje pokojnike spaljivala, a njihov pepeo i izgorene kosti u žarama sahranjivala, što potvrđuju nađeni predmeti. Budući da se nije sistematički iskapalo, nije mi moguće iskopane predmete ni sistematički razvrstati i opisati, nego ću ih ovdje nabrojiti po nalazištima, po dobi i po materijalu.

A. Naselbina Veliki Varad.

Velika većina predmeta prehistorijskoga doba iz okolice erdutske nađena je prigodom rigolovanja zemljišta za vinograde na humku Veliki Varad zvanom. Veliki Varad se proteže od Maloga Varada uz Dunav prema željezničkoj pruzi, a od Maloga Varada dijeli ga dolina, za koju držim, da je ljudskom rukom iskopani veliki šanac. Po pripovijedanju samoga preuzv. gosp. ministra Cseha, koji mi je već prije tri godine sam pokazao nalazišta i po kazivanju vlastelinskoga upravitelja g. Scheina, koji mi je ljetos tumačem bio, bili su predmeti na Velikom Varadu iskopani većinom u dubljini od 0·75 m. Predmeti su iz kamena, jelenjih rogova, pečene zemlje i iz željeza. Zemljište je na Velikom Varadu osobito plodno, jer je svuda izmiješano pepelom i paljevinom.

I. Predmeti iz mlađega kamenitoga doba.

Sl. 124. Ulomak čekića od kamena. Iz Erduta.
²/₃ nar. vel.

a) Predmeti iz kamena. 1. Ulomak kamenitoga čekića iz ugladenoga serpentina; gornja strana i obadvije pobočne strane razdijeljene su bridovima u dvije plohe, dok se doljnja strana sastoji iz jedne glatke plohe. Prelomljen je na luknji, a mjeri u duljini 0·065 m. (sl. 124). 2. Ulomak kamenitoga čekića iz ugladenoga serpentina, obloga oblika, također na luknji prelomljen, duljina 0·065; stražnji dio je uporabom oštećen.

b) Predmeti iz jelenjih rogova. Nađeno je više komada jelenjih rogova, ali samo na nekima se opaža, da ih je ljudska ruka priređivala bud za oružje, bud za orude. 1. Komad jelenjega roga dug 0·14 m., na obadva kraja odrezan i skroz probušen¹ 2. Šiljak jelenjega paroška na vrhu ugladen, prošupljen, da se može nataknuti na držalo, dug 0·09; mogao je rabiti kao svrdlo. 3. Jelenov parožak na vrhu zašiljen; po svoj prilici je služio kao svrdlo, dug 0·24 m.² 4. Jelenji parožak na vrhu zašiljen, dug 0·23 m.; rabio valjda također kao svrdlo³ 5. Pri korijenu odrezan jelenji parožak, dug 0·28 m., na vršku ugladen, služio valjda za bušenje. 6. Jelenji parožak na vrhu zašiljen i ugladen; služio za bušenje, doljnji dio na oba kraja odrezan, šiljak mjeri 0·13 m. 7. Tri komada jelenjih parožaka, na kojima se razpoznaju tragovi ljudskoga rada, ali nije lako odrediti zašto su mogli rabiti.

c) Predmeti iz pečene zemlje. α Posude. 1. Ornamentovana posuda sa ornamentovanom ručicom, na najvećem objemu četiri skoro na jednako razmaknuta geometrijska ornamenta sa uloženom bijelom zemljom, kao što je i ornament na ručici sa uloženom zemljom,

¹ Isporedi dr. J. Brunšmid: Naselbina bron-sanoga doba kod Novoga grada na Savi sl. 32. br. 7. Vjesnik n. s. IV str. 47.

² Brunšmid o. c. sl. 32. br. 5.

³ Brunšmid o. c. sl. 32. br. 6.

osim toga je ispod gornjega ruba u okolo vijenac; visina 0 075 m. (sl. 125., 8). 2. Posuda po obliku kao br. 1. ali veća; odbijena ručka i komad gornjega dijela, sredinom u okolo ornamenat geometrijski sa uloženom bijelom zemljom, na gornjem rubu u okolo vijenac; visina 0 105 m. 3. Malena ornamentovana posudica sa dvije probušene bočkice, od kojih jedna odbijena, jer je

Sl. 125. Zemljano posuđe iz Erduta. $\frac{1}{8}$ nar. vel.

posudica na jednoj strani oštećena; vis. 0 04 m. (sl. 126.). 4. Zemljana siva žara sa tri malene bočkice, visina 0 23 m., promjer dna 0 14 m., najveći objem 0 76 m., objem gore 0 35 m., promjer gore 0 11 m., (isp. Ljubić: Popis I. 1. tab. VI. br 13.). 5. Siva žara po obliku kao br. 4. ali bez bočkica, postrance i na gornjem rubu oštećena, visina 0 23 m. 6. Siva žara sa ručkom, cijela, visina 0 15 m. (sl. 124. 5.). 7. Običan prost lonac sa četiri bočke, neoštećen bez ručica, visina

0·15 m., promjer dna 0·07 m., najveći objem 0·42 m., objem gore 0·39 m., promjer gore 0·12 m. 8. Običan surov lonac, oštećen, visina 0·12 m., promjer dna 0·08 m., najveći objem 0·58 m., objem gore 0·56 m., promjer gore 0·17 m. (isp. Ljubić XXXIV. 7.). 9. Običan lonac sa jednom ručkom, visina 0·22 m., promjer dna 0·08 m., najveći objem 0·64 m., objem gore 0·36 m., promjer gore 0·12., neoštećen ali malo nakrivo građen (isp. Ljubić VI. 13.). 10. Običan lonac, visina 0·20 m., promjer dna 0·10 m., najveći objem 0·65 m., objem gore 0·50 m., promjer gore 0·15 m.; u loncu bilo spaljenih kosti izmiješanih sa spaljenom zemljom (isp. Ljubić XXXIV. 4.). 11. Crn lončić, surovo gradjen, visina 0·145 m., promjer dna 0·06 m., najveći objem 0·43 m., objem gore 0·25 m., promjer gore 0·07 m., gornji rub oštećen (glede oblika isp. Ljubić XXXIV. 4.). 12. Malen lončić, surove radnje, vis. 0·10 m., promjer dna 0·04 m., najveći objem 0·35 m., promjer gore 0·06 m., oštećen (isp. Ljubić XXXIV. 14.). 13. Lončić surove radnje, vis. 0·095 m., promjer dna 0·06 m., najveći objem 0·33 m., objem gore 0·28 m., promjer gore 0·085 m. (isp. Ljubić XXXIV 4.). 14. Lončić surove radnje, po obliku naličan br. 13., vis. 0·09 m., promjer dna 0·045 m., najveći objem 0·28 m., objem gore 0·195 m., promjer gore 0·06 m. 15. Bolje pečena crna posuda, u gornjem dijelu znatno oštećena, vis. 0·09 m., promjer dna 0·05 m., najveći objem 0·36 m.; imala je ručku, koja je kod kopanja odbijena. 16. Oštećena crna posuda kao broj 15. promjer dna 0·05., najveći objem 0·36 m.; ručka odbita. 18. Maleni crni lončić sa ručicom, vis. 0·05 m., promjer dna 0·035 m., najveći objem 0·17 m., objem gore 0·15 m., promjer gore 0·045 m. 19. Malena posuda iz pečene zemlje, vis. 0·07 m., promjer dna 0·05 m., najveći objem 0·26 m., objem gore 0·15 m., promjer zjala 0·04 m., urešena u okolo najveće izbočine kosim crtkama. 20. Malen lončić, surovo radjen, sa sitastim dnom, vis. 0·09 m., promjer dna 0·027 m., najveći objem 0·18 m., gornji rub oštećen, promjer zjala 0·015 m. 21. Malena zdjelica, u gornjem dijelu eliptična oblika, ručica odbita, u dno utisnuta luknja više postrance nego u sredini, vis. 0·035 m., promjer dna 0·03 m., promjeri zjala

Sl. 126. Neolitička zemljana posudica iz Erduta. Nar. vel.

0·065 m. i 0·05 m. (Isporedi dr. Brunšmid o. c. str. 54. sl. 47. tom razlikom, da je u ove posudice bila ručka na duljoj strani). 22. Zemljana čaška cilindričnog oblika sa dvije neznatne probušene bočkice na gornjem rubu, vis. 0·075 m., promjer dna 0·035 m., promjer zjala 0·03 m. 23. Ornamentovana ručka veće posude, mjeri u duljinu 0·05 m., promjer šupljine 0·03 m. (glede oblika i ornamentike i radnje isporodi dr. M. Hoernes o. c. str. 269. sl. 5.).

β T k a l a č k i u t e z i. 1. Utez iz pečene zemlje, težak 5·20 kg., promjer dna 0·14 m., objem dole 0·50 m., objem u sredini 0·44 m., promjer gore 0·04 m., visina 0·26 m., na vrhu znak +, luknja od vrha dolje 0·09 m. (glede oblika isp. Ljubić: Popis VII. 7.). 2. Utez iz pečene zemlje oblika piramide, težak 2·60 kg., promjeri dna 0·12 m. i 0·10 m., promjeri gore 0·06 m. i 0·05 m., visina 0·17 m., luknja od vrha daleko 0·04 m. (glede oblika isp. Ljubić VII. 8.). Osim toga još 17 manjih uteza, koji oblikom naliče onomu pod br. 2.

γ I n i p r e d m e t i. 1. Zemljani mosur neprobušen, dugačak 0·04 m., promjer strana 0·03 m., objem u sredini 0·07 m. 2. Više zemljanih prešljena i ribarskih uteza različite veličine i oblika (Vidi Ljubić: Popis VII. 9., 10., 12. i 13. i dr. Brunšmid o. c. str. 55. sl. 50—52). 3. Dva ulomka žrvnja iz kamena pješčenjaka sa 1·60 kg. teškim kamenom, kojim se je dropilo žito. 4. Pakruglja iz čvrste pečene zemlje, najveći objem 0·145 m.

II. Predmeti tučanoga doba.

Posude. 1. Zemljana posuda (sl. 125., 2) urešena crtama, sa dvije ručke, od kojih je jedna odbita i četiri bradavice (bočke), od kojih jedna manjka, donji dio posude je okrugao, a gornji je koničko-eliptičnoga oblika, promjer dna 0·05 m. najveći objem 0·49 m., objem gore 0·32 m., promjeri zjala 0·12 m. i 0·07., visina 0·14 m.; na jednoj strani kod iskapanja oštećena. U prethistorijskoj zbirci arheol. odjela narodnoga muzeja nalaze se dvije posude iskopane u

vinogradu g. dra Laudenbacha u Vukovaru, koje su ovoj po obliku i po radnji i po ornamentima nalike. 2. Zemljana posuda sa jednom ručkom (sl. 125., 4), u donjem većem dijelu urešena rebrima, gornji dio se prema vrhu sužuje, te je pri dnu i ispod gornjeg ruba urešen kružnicama, gornji rub malo oštećen, promjer dna 0 08 m., najveći objem 0 665 m., objem gore 0 29 m., promjer gore 0 095 m., visina 0 18 m. 3. Zemljana posuda sa jednom ručkom, po obliku i radnji kao br. 2 samo nešto manja, vis. 0 15 m., promjer dna 0 06 m., najveći objem 0 52 m., objem gore 0 26 m., promjer gore 0 08 m. 4. Zemljani lonac sa otkinutom rukom, u gornjem dijelu oštećen, a u doljnjem prugama prema dole tekućim urešen, vis. 0 18 m., promjer dna 0 06 m., najveći objem 0 56 m. 5. Zemljana siva posuda sa jednom ručkom, koja je prigodom kopanja odbita, sredinom t. j. između donjeg i gornjeg dijela urešena vijencem iz dva reda točkica, a ispod vijenca prugama prema dolje tekućim, u gornjem dijelu oštećen, vis. 0 19 m., promjer dna 0 07 m., najveći objem 0 65 m., objem gore 0 36 m., promjer gore 0 11 m. (glede oblika isp. Ljubić XXXIV. 14) 6. Zemljana posuda, gore oštećena, urešena žlijebovima, koji teku od sredine prema dnu, vis. 0 14 m., promjer dna 0 07, najveći objem 0 50 m., objem gore 0 34 m., promjer gore 0 10 m. (glede oblika isp. Ljubić XXXIV. 7) 7. Zemljana posuda (sl. 125., 1) sa oštećenom ručkom, u donjem dijelu urešena žlijebovima,¹ na dnu mala utisnuta luknja sa promjerom 0 015 m., vis. 0 09 m., promjer dna 0 08 m., najveći objem 0 60 m., objem gore 0 42 m., promjer gore 0 13 m. 8. Zemljana posuda sa jednom ručkom, po obliku, radnji i uresu kao br. 7., vis. 0 17 m., promjer dna 0 09 m., najveći objem 0 84 m., objem gore 0 56 m., promjer gore 0 17 m. 9. Malena posuda sa jednom ručkom odbitom kod iskapanja, po obliku, radnji i uresu kao br. 7., u dnu na sredini utisnuta luknja, vis. 0 08 m., promjer dna 0 035 m., najveći objem 0 34 m., objem gore 0 24 m., promjer gore 0 085 m. 10. Zemljana posuda sa jednom ručkom odbitom kod iskapanja, bila puna zemlje izmiješane pepelom i izgorenim kostima, vis. 0 075 m., promjer dna 0 04 m., najveći objem 0 38 m., objem gore 0 33 m., zjalo eliptičnog oblika ima promjere 0 11 m. i 0 09 m. 11. Zemljana zdjela crvenkasta, vis. 0 06 m., promjer dna 0 07 m., najveći objem 0 54 m., promjer gore 0 15 m. (isp.: Ljubić XXXIV. 27.). 12. Zemljana zdjelica surove radnje sa drškom, promjer dna 0 05 m., objem gore 0 27 m., promjer gore 0 06 m. 13. Zemljana crvenkasta posuda sa jednom ručkom, odkinutom kod iskapanja, vis. 0 18 m., promjer dna 0 07 m., najveći objem 0 63 m., objem gore 0 33 m., promjer gore 0 105 m. (isp. Ljubić VI. 13.). 14. Zemljani crvenkasti lonac sa četiri bradavice (bočke) na najvećoj izbočini, vis. 0 20 m., promjer dna 0 10 m., najveći objem 0 63 m., objem gore 0 46 m., promjer gore 0 15 m., dno i gornji rub oštećeni. 15. Zemljani crni lonac bolje pečen sa jednom ručkom, koja je kod kopanja odbita, vis. 0 10 m., promjer dna 0 05 m., najveći objem 0 31 m., promjer gore 0 09 m., gore oštećen, (oblikom naliči donekle Ljubić XXXIV. 4.). 16. Zemljana čaša na stalku (sl. 125., 6) sa dva probušena uha, dno stalka je utisnuto i točkama urešeno, rub čaše je urešen vijencem od crtaka, a strane crtama i točkama, vis. 0 08 m., promjer dna 0 05 m., objem gore 0 32 m., promjeri 0 105 m. i 0 09 m. 17. Zemljana posuda sa ručicom (sl. 125., 3), znatno oštećena kod iskapanja, vis. 0 105 m., promjer dna 0 04 m., najveći objem 0 225 m. 18. Velika zemljana žlica sa šupljim drškom (sl. 125., 7); moguće da je rabila za grabljenje rastaljene kovine, pa da je bila nataknuta na držalo iz sirovog drveta, da se tako brzo neupali; promjeri žlice mjere 0 11 m. i 0 10 m., visina 0 045 m., dužina drška 0 055 m., promjer otvora na dršku 0 045 m., žlica sama na jednoj strani oštećena. (isp. dr. M. Much: Die Kupferzeit in Europa und ihr Verhältniss zur Kultur der Indogermanen. II Auflage. Jena 1893. str. 241. sl. 91. „Gusslöffel aus dem Mondsee.“)

III. Predmeti iz la-ténskoga doba.

1. Željezno koplje, rdom vrlo izjedeno, d. 0 345 m., lit sama mjeri 0 19 m., najveća širina 0 04 m., šiljak otkinut, na liti hrptenica na obadvije strane istaknuta. 2. Željezno koplje, rdom vrlo izjedeno, d. 0 30 m., lit sama mjeri 0 23 m., najveća šir. 0 03 m., na obje strane

¹ Ovakovih žlijebovima urešenih posuda nađeno je u Sotinu i u Lovasu u Srijemu; neke se

čuvaju u prehistorijskoj zbirci arheološkoga odjela narodnoga muzeja u Zagrebu.

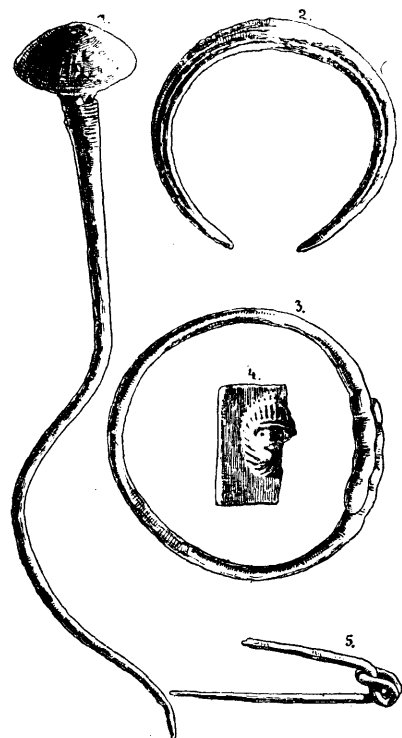
liti hrptenica povisoko istaknuta. 3. Željezni rdom izjedeni tulac za koplje, d. 0·145 m., promjer luknje 0·03 m. 4. Željezna konjska žvala, sastojeca se iz dva komada željeza i dva željezna kolutića, koji imaju promjer od 0·04 m. 5. Komad željeza na jednom kraju sa željeznim kolobarom, koji ima promjer od 0·035 m., a na drugom kraju zavinut; moguće da je dio konjske žvale.

B. Naselbina Staro ili Fratovo brdo.

Nedaleko stare kule erdutske, sada grobnice, nalazi se Staro ili Fratovo brdo, koje je bilo prehistorijsko groblje u halštatskoj periodi, što potvrđuju tamo nađeni tučani prehistorijski predmeti i iskopane spaljene kosti, ali se je na tom mjestu zakapalo i u kasnije doba, jer se je našlo kosti i lubanja, koje bez sumnje potječu iz novijega vremena.

a) Tučani predmeti. 1. i 2. Par dugačkih tučanih ukosnica sa ovelikom glavicom, koja je na vrhu probušena i šuplja, kao što je šuplja u gornjem dijelu i sama igla; promjer glavice 0·03 m. a duljina igle, koja je na dva mjesta svinuta 0·19 m. (Sl. 127., 1.). Po pripovijedanju upravitelja g. Scheina nađene su obadvije ukosnice na jednoj lubanji unakrst tako, da su se križale baš kod gornjega zavoja, ali kako na lubanji, koju mi je g. upravitelj pokazao nema nikakvoga traga tučanom oksidu, a uz to mi se čini lubanja iz novijega doba biti će, da je zamijenio lubanju.

3. i 4. Par otvorenih tučanih narukvica, koje su urešene sa tri pruge i na gornjoj i donjoj strani žlijebom (sl. 127., 2.). Po kazivanju g. upravitelja nađene su obadvije u istom grobu sa gore opisanim ukosnicama.

Sl. 127. Bronsant predmeti iz Erduta.
1/2 nar. vel.

b) Predmeti iz pečenice. 1. Velika crna žara sa dvije ručke, nešto oštećena gore, vis. 0·21 m., promjer dna 0·12 m.; najveći objem 0·80 m., visina 0·21 m; isp. Ljubić XXXIV. 5. 2. Velika zemljana žara po obliku kao br. 1., u gornjem dijelu oštećena, promjer dna 0·10 m. najveći objem 0·80 m. 3. Velika žara sa dvije probušene ručke, znatno oštećena, promjer dna 0·11 m., vis. 0·27 m. 4. Velika žara sa dvije ručke, od kojih jedna odbijena, donji dio znatno oštećen, najveći objem 0·68 m., objem gore 0·38 m., promjer gore 0·12 m. 5. Dno velike posude sa promjerom od 0·14 m. — Osim toga je nađeno 6 lubanja, mnogo kosti i ulomaka različitoga posuda. Neke lubanje i kosti su nedvojbeno iz novijega doba.

C. Naselbina Prkos.

Naselbina Prkos nije istražena; slučajno je izoran lonac sa nekoliko broncanih predmeta iz doba la-tenskoga: 1. Broncana narukvica na oba kraja urešena; jedan kraj ide preko drugoga (sl. 127. 3). 2. Dvije broncane pločice sa izbočenim

ljudskim glavama; moguće da su bile ures na broncanom pojasu (sl. 127., 4.). 3. Igla bronzane fibule, dugačka 0'059 m. (sl. 127., 5.). 4. Igla slične bronzane fibule, dugačka 0'065 m.

Spomenut ću još, da se u okolici erdutskoj i na spomenutim ovdje naselbinama nalazi predmeta iz doba rimskoga, sredovječnoga i turskoga, ali ih za sada ne kanim iznijeti na javu.

Prava slika kulturnoga stanja prehistorijskih naselbina u erdutskoj okolici moći će se tek onda prikazati, kada budu do kraja prekopane i kada bude pretražen još Mali Varad i Prkos, koji će se, kako se nadam, pomnije i točnije pod nadzorom stručnjačkim istražiti.

Konačno mi je dužnost, da se zahvalim preuzv. gosp. hrv.-slav.-dalm. ministru Ervinu pl. Csehu, koji mi je opisane ovdje starine najpripravnije za publikaciju ustupio i vlastelinskom upravitelju g. Scheinu, koji mi je vrlo rado dao neke podatke o samim nalazištima i koji će u buduće točno bilježiti sve okolnosti slučajnih nalaza na vlastelinskom zemljištu.

Jos. Purić.